

ԹԵՇԱ, ՊԵՍՈՒԹՅԱՆ, ՊԵՍՈՒԹՅԱ, ՎԱՐԱՀԱՐ ԹԱ-
ՐԱԽ, այս ընդգծեալ տառերը միայն եր-
կաթաղիք ձեռագիրներու մէջ իրարու հետ
կրնան շփոթուիլ:

Ուստի եւ թէ այս իրողութենէն,
թէ լեզուէն եւ թէ միանգամայն այն
հաւանական կարծիքէն, թէ թարգմանիչն
օգտուած է նաեւ ասորերէն թարգմանու-
թենէն, որ Զ—Ե. գարուն ակղի ունեցած
է, հետեւեալ եղբակացութեան կը յան-
գինք. Հայերէն թարգմանութիւնն եղած
է ամէնէն ուշ Բ. դարուն: Իսկ թարգ-
մանչին ձեռքին տակ եղած են հնագոյն
եւ պատուական ձեռագիրներ, ինչպէս
յայտնի է այն թանկագին ընթերցուած-
ներէն, որոնք միայն հայերէնի մէջ կը
դանուին: Եւ այս պատճառաւ զիտնական
աշխարհի տուծեւ մեծ յարդ ունի հայ
թարգմանութիւնը: Բնական է այս յարդն
աւելի եւս պիտի բարձրանար, եթէ քննա-
կան հրատարակութիւն մը դոյութիւն
ունենար, ասով նաեւ յունարէն նախարհնա-
զիքը վերակազմելու համար մեծ ծառայու-
թիւն պիտի մասուցանէր: Շատ բաղձալի
է, որ այսպիսի հրատարակութեան մը ձեռ-
նարկուի համեմատութեամբ հին եւ ըն-
տրելագոյն ձեռագիրներու: Վուց թէեւ
հիմնուած 5 ձեռագիրներու վրայ տուած
է հայերէն թարգմանութեան հրատարա-
կութիւնը ըստ կրկին խմբագրութեան (էջ 849—993), բայց իւր հրատարակու-
թիւնը մեծ թերոյթ կը ներկայացնէ այնու,
որ ինքը ոչ ըստ բաւականի հմուտ ըլլա-
լով հայերէն լեզուի, չէ կրցած յաջող
կերպով վերակազմել բնադիրը եւ հակել
խնամոտ՝ անախալ տպագրութեան վրայ:

Հ. ՊԵՏՐՈՍ ՑԵՐ-ՊՈՂՈՍԻՆԵԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԱՐԱՅ ԳԵՂԵՑԻԿԻ

ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՔՆՆԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄ-
ՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

— (Ըստ Հայութիւնի)

3. Շամիրամ:

Հնութիւնն եւ առ հասարակ ամրող ան-
ցեալը մինչեւ ԺԹ. Պ. գարու 50 ական թուական-
ներուն Շամիրամ կը նկատէր պատմական
իրական անձնաւորութիւն մը իրու թագուհի
մը հազուագիւտ իր սեռին մէջ, որ իր զարմա-
նալի կորովով ու առնական նկարագրովը հնու-
թեան գրեթէ բովանդակ քաշաքակիրթ աշ-
խարհին կը տիրէ, մեռնելէն վերջն ալ ձգելով
հսկայագործ շինութիւններ եւ գեղեցկաշն քա-
շաքներ իրը յաւիտենական յիշատակ իր մե-
ծութեան եւ արտաքոյ կարգի ձիբերուն, որոնց
շորհիւ մինչեւ իսկ յետագայ սերնդէն կ'աս-
տուածանայ եւ ասուրա-բաբելական պանթէոնին
նշանաւոր գէմքերէն մէկը կը դառնայ: Այս
ըմբռնումը տիրող էր տակաւին, երբ գաթրձեան
իր հոչակաւոր Տիեզերական պատմութիւնը կը
գրէր: Սակայն հետզհետէ գտնուած սեպա-
գիր արձանագրութիւններն այս ընդհանուր
հաւատքն այն աստիճան խախտեցին, որ պատ-
մաքննական շրջանակներուն առջեւ քննազուրկ
եւ յետաղիմական կը համարուէր, ով որ
Շամիրամի պատմականութեան վրայ կը պնդէր:
Այսուհետեւ Շամիրամ նկատուեցաւ դիցուհի
մը, ասուրա-բաբելական իշտարի հետ նյու-
րոլրովին, զըր յետոյ յոյն մատենագիրներու-
եւեմերական բանակաշտութիւնը իր բնա-
կան ձգտումով ու բերումով աստուածութեան
բարձունքէն իրը թէ իշեցընելով՝ կը մարդա-
ցընէ եւ ասուրա-բաբելական գահին վրայ կը
բազմեցընէ իրը յաջորդ Նինոսի իր ամուսնոյն
եւ Նինուէի հիմնագրին, որ ոմանց համաձայն
նիքնին իսկ Շամիրամէն կը սպանուի եւ ըստ
ուրիշներու բնական մահուամբ կը մեռնի:

Այս ըմբռնումը մնաց մինչեւ ԺԹ. Պ. գա-
րու վերջերը, այն ատենէն ասդին պատմական
հորիզոնը բաւականաչափ պարզուեցաւ շնորհիւ
գտնուած ուրիշ երկու շատ կարեւոր արձանա-

Դիւներու, որոնց մէջ որոշ կը յիշուի Շամիրամ անուամբ կին մը թագուհի Ասորեստանի, ծագմամբ բարելացի, որ կ'ապրէր Քրիստոսէ յառաջ Թթվ դարուն սկիզբները: Նշանաւոր պատմախոյզներ սկսան նոյն իսկ աւանդութեան Շամիրամին եւ պատմական Շամիրամին միջեւ պատճառական աղերս փնտուել եւ նաեւ հաստատել: Ասոնց մէջն ամենէն եռանդուն է Lehmann-Haupt “Հայաստան երբեմն եւ այսօր գործին հեղինակը¹:

Արձանագրութիւններուն առաջնը բարձական Ներոյ աստուծոյն նուիրուած արձանի մը վրայ գրուած է եւ կը սկսի այսպէս. “Երբ չնզօր եւ վեհափառ աստուծոյն, որդույն նուզիմուտ (= Էա) աստուծոյն, սիրելոյն բնելի տերանց տէրին, անոր, որուն զօրութիւնը իրեն նմանը չունի, առանց որուն երկնիք որիւէ որոշում չըլլար, մեծ տիրոջ եւ իր իշխողին կը նուիրէ եւ կը կանգնէ այս արձանը Ադաղնիրարի Ասորեստանեայց թագաւորին կեանքին, Շամուրամմատ, պալատին տիկնոջ եւ իր տիրունոյն կեանքին... եւ իր (Ադաղնիրարի) հոգւոյն կեանքին համար, որպէս զի իրեն որեւէ հիւանդութիւն չհանդիպի: Ով որ աշը լաս գուն յետոյ գալիքդ վատահէ նեբոյի վրայ եւ ուրիշ աստուծոյ վրայ յցուդ մի գները: Երկորդ արձանագրութիւնը յիշասակարան մըն է նուիրուած որչափ կ'երեւայ ինքնին իսկ Շամիրամի: “Այս է կոմող Շամուրամմատի պալատին Տիկնոյն, Սամսի-Ադաղի. տիեզերքի եւ Ասորեստանի թագաւորին, Մօրը Ադաղնիրարի, տիեզերքի եւ Ասորեստանի թագաւորին, Սաղմանասարի աշխարհքիս չորս կողմերու թագաւորին:”

Աւրեմն այս արձանագրութիւններուն համաձայն Շամուրամմատ Սաղմանասար զ. ի որդուն Սամսի-Ադաղի կին էր եւ մայր Ադաղին Սամսի-Ադաղի դ. ին, որուն հայրը թագաւորած է 826—811: “Ասորեստանեան պաշտօնական Վաւերագրութիւններու մէջ կին մարդու մը սիշատակութիւնը արտաքոյ կարգի բան մընէ, կ'ըսէ իրաւամբ Լեման-Հառպատ², եւ այսէ, կ'ըսէ իրաւամբ”:

¹ Armenian einst und jetzt, Leipzig 1910, Bd. I. Յաղորդ երկու հասորները անակուին անոնց են: — Շամիրամը մասին հմատ. Die historische Semiramis und Herodot, Beiträge zur alten Geschichte, KLIO I, էջ 256—281. — Roscher. Lexikon der Mythologie, Semiramis, էջ 678—701 (Lehmann-Haupt). — Noeddeke, Die historische Semiramis und ihre Zeit, Tübingen 1910. — Maspéro, Histoire ancienne des peuples de l'Orient classique, Vol. III, 1899, էջ 18 և այլ.

² Roscher, Semiramis, էջ 681:

պարագան արդէն լստ ինքեան բաւական է ցուցնելու համար թէ Շամուրամմատ նոյն ժամանակուան հրապարակական կեանքին մէջ ազգեցիկ գեր մը խաղոցած ըլլալու է: Շամուրամմատի այս բարձր գիբրը աւելի երեւան կու գայ, եթէ նկատենք նաեւ այն պարագան, որ արքունիքի Տիկին՝ սյսինքն տիրուհի եւ իշխող, կանուանուի ոչ միայն իր և մուսնոյն, այլ եւ որդույն գահակալութեան ժամանակ. վերջինս՝ ինչպէս արձանագրութենէն ալ կը տեսնուի, արդէն իսկ որոշ կերպով “իմ տիրուհիս” կը յորջորջէ զինքը: Եւ որովհետեւ կասկած չկայ, որ Շամուրամմատ Շամիրամի ասորեստանեան ձևն է, զարմանալի չէ, որ բազմաթիւ գիտնականներ աւանդութեան Շամիրամին հետ նոյնացընեն այս ասորեստանեան հզոր թագուհին: Երկուքին նոյնացընման մեծապէս կը նպաստէ նաեւ հետեւալ պարագան. աւանդութեան համաձայն Շամիրամ նաեւ բարելոնի թագուհի է, ուրիշ խօսքով բարելացի է, նոյնը կը հաստատեն նաեւ սեպագիր արձանագրութիւնները եւ այսպէս. Բարելոնի Մարդուկդ. Բալատիգրի եւ Բառու-ահ-իտուին թագաւորները գրգոռելով Ասորեստանցիներուն զէմ, Սամսի-Ադաղի երկուքին վրայ ալ պատերազմի կ'ելէ եւ վերջնը ուրիշ բազմաթիւ իշխաններու եւ ազնուականներու հետ ի միասին մինչեւ անդամ գերի կը բռնէ, ասոնց մէջն էր նաեւ Շամուրամմատ արքայադուստրը, զօր իրեն կնութեան կ'առնու եւ այսպէս բարելոնի թագաւորութիւնը Ասորեստանի հետ կը միացընէ: Բարելացիները սիրաշահելու համար սկսաւ զոհել Բարելոնի աստուածներուն թերեւս գրգուած ինքնին իսկ Շամիրամէն: Նոյնը կ'ընէ նաեւ իր որդին Ադաղնիրարի, որ բարեացակամ քաղաքականութեան մէջ աւելի յառաջ երաւով. հօրը բռնած գերիները բոլորն ալ դարձեալ ազատ արձակեց եւ աշխատեցաւ ամէն գնով բարելացիները Ասորեստանի հետ հաշտեցընել:

Այն ատեն միայն թերեւս գմուարին ըլլար Շամուրամմատ Շամիրամի հետ նոյնացընել, երբ ցուցուէր թէ Քրիստոսէ շատ յառաջ համանուն ուրիշ աւելի նշանաւոր թագուհի մը կամ գէթ գիցուհի մը գոյութիւն ունէր: Արդասոնցմէ եւ ոչ մէկը այսօր ծանրօրէն ինդրոյնիւթ կրնայ ըլլալ: Սայդէ գէկիր-էլ-Քալա (Deir-el-Qala'a) գտնուած յունարէն եւ լատիներէն երկլեզուեան արձանագրութեան մը մէջ Սիմիս անուամբ գիցուհի մը կը յիշուի, զօր

S. Bongevelle¹ կը բաղձայ Շամիրամի հետ նոյնացընել, սակայն ինչպէս շատ լաւ կը դիտէ արեւելեան խնդիրներով զբաղող հանրածանօթթերթ մը², Շամիրամ՝ ծագած է բարելական Սամուրամմատէն, որ հաւասար է ասորեստանեան Շամուրամմատին: Հետեւարար եթէ մինչեւ անգամ Սիմա, որուն ասորական ձեւն է աջած եւ նախնական ըլլալու է ԱԶՅԱ = Ասիմա³, Շամիրամի Սամուրամմատին հետ ներքին աշերսի մէջ ըլլար, անկից տակաւին երկոքին նոյնութիւնը չէր հետեւեր:

Սեպագիր արձանագրութիւններն Շամիրամի մասին աւելի բան մը Հաղորդելով՝ պատմախոյները ստիպուած են աւանդութեան եւ ժողովրդական առասպելներու դիմել, զբոնք իրեւ պատմական աղբիւր գործածելու համար ի հարկէ մեծ զգուշութիւն հարկաւոր է: Բարերախտաբար ներկայ ուսումնասիրութեանս բերմամբ մնք հիմայ այս հոգերէն չափով մը աղստ ենք. անոր համար սիրով եւ յօժարութեամբ կը մերձնամ առասպելախառն եւ դիցախառն Շամիրամին, որ իր գերազդեցիկ դէմքով ոչ միայն բազմաթիւ առասպելներ եւ աստուածութիւններ ձուլած միացուցած է իրեն հետ, այլ եւ զբաղցուցած է ի մ.վ զրեթէ բոլոր ին պատմագիրները, որոնք իր քաջագործութիւններէն այնչափ գրաւուած էին, որ էապէս թերի պիտի համարէին իրենց գործքելը, եթէ գէթ քանի մը տողը չսիշատակէին անոր կեանքն ու գործունէութիւնը⁴: Հոս պիտի օգտուիմ աւելի դիոգոր Սիկիլիացիէն, որ մեզի հասած բոլոր մատենագիրներուն մէջէն ամէնէն մանրամասն գրողն է այս մասին եւ նախընտրելի է ինձի առաւելապէս անոր համար որ իր գլխաւոր աղբիւրն եղած է Կտեսիաս, նշանաւոր յօյն պատմագիրը, որ ժողովրդական զըոյցներու նախասիրութիւն տուող իր հանրածանօթ բերումովը ի հարկէ աւելի վստահելի է եւ մտադրութեան արժանի գիցարանութեամբ պարապողի մը համար:

Շամիրամ գուստուն է գերկետոյ ասորի գիցուհյոն, որ ընկեցիկ կ'ընէ զինքը անապատին

¹ Revue Archéol. 1903.

² Altorientalische Literaturzeitung 1903, էջ 479:
3 Հմմա. AOLZ, 678:

⁴ Diod. Sir. II, 4. “Որովհետեւ համոզւած ենք, կ'ըսէ յօյն մատենագիրը, որ Շամիրամ բոլոր կանաց մէջէն ամէնէն նշանաւորն է, անկարելի է որ բան մը բերենք անոր մասին, մանաւ անդ եթէ նկատենք որ ամենախոսնարչ միհակէ այնչափ փառքի գաղաթնակէալ հասաւ”:

մէջ, ուր աղաւնիները զինքը կաթով եւ պանիրով կը սնուցանեն: Ցետոյ Սիմաս անունով հովիւ մը զինքը գտնելով, կը տանի իր տունը եւ կը կրթէ: Շամիրամ աճելով հասակաւ եւ գեղեցկութեամբ կ'ամուսնանայ ըննեսի Նինոսի խորհրդականին հետ, որմէ երկու զաւակ՝ Հիւպատէն մինչեւ անգամ Սիմա, որուն ասորական ձեւն է աջած եւ նախնական ըլլալու է ԱԶՅԱ = Ասիմա³, Շամիրամի Սամուրամմատին հետ ներքին աշերսի մէջ ըլլար, անկից տակաւին երկոքին նոյնութիւնը չէր հետեւեր:

Սեպագիր արձանագրութիւններն Շամիրամի մասին աւելի բան մը Հաղորդելով՝ պատմախոյները ստիպուած են աւանդութեան եւ ժողովրդական առասպելներու դիմել, զբոնք իրեւ պատմական աղբիւր գործածելու համար ի հարկէ մեծ զգուշութիւն հարկաւոր է: Բարերախտաբար ներկայ ուսումնասիրութեանս բերմամբ մնք հիմայ այս հոգերէն չափով մը աղստ ենք. անոր համար սիրով եւ յօժարութեամբ կը մերձնամ առասպելախառն եւ դիցախառն Շամիրամին, որ իր գերազդեցիկ դէմքով ոչ միայն բազմաթիւ առասպելներ եւ աստուածութիւններ ձուլած միացուցած է իրեն հետ, այլ եւ զբաղցուցած է ի մ.վ զրեթէ բոլոր ին պատմագիրները, որոնք իր քաջագործութիւններէն այնչափ գրաւուած էին, որ էապէս թերի պիտի համարէին իրենց գործքելը, եթէ գէթ քանի մը տողը չսիշատակէին անոր կեանքն ու գործունէութիւնը⁴: Հոս պիտի օգտուիմ աւելի դիոգոր Սիկիլիացիէն, որ մեզի հասած բոլոր մատենագիրներուն մէջէն ամէնէն մանրամասն գրողն է այս մասին եւ նախընտրելի է ինձի առաւելապէս անոր համար որ իր գլխաւոր աղբիւրն եղած է Կտեսիաս, նշանաւոր յօյն պատմագիրը, որ ժողովրդական զըոյցներու նախասիրութիւն տուող իր հանրածանօթ բերումովը ի հարկէ աւելի վստահելի է եւ մտադրութեան արժանի գիցարանութեամբ պարապողի մը համար:

Շամիրամ գուստուն է գերկետոյ ասորի գիցուհյոն, որ ընկեցիկ կ'ընէ զինքը անապատին

¹ Diod. II, 1.

² Diod. Sic. II, 3-20. Հմմա. Նաեւ Հերոդոտոս I, 184. III, 155. Առնոբիոս, Adv. gentes I, 5 և ն.

աղաւնց կամ ձկան կերպարանքի տակ կը պաշ-
տուէր¹: Կոյն նկարագիրն ունի նաեւ իր դուստրը
Համիրամ: մանաւանդ թէ դուստրը քիչ ատե-
նէն մայրը գլեց, այնպէս որ Քրիստոսէ յառաջ
Դրդ դարուն Շամիրամ էր մէհեաններու
հրապարակը բռնովը ձուլելով իրեն հետ մայրն
ալ, Նմանատիպն ալ իր ձգիչ եւ չափով մը նաեւ
ամենապարփակ նկարսզրովը: Դիցաբանական
երեւոյթ մըն է եղածը եւ ամենասովորական
երեւոյթ: Աստուածներու ինչպէս նաեւ առաս-
պելական որ եւ է դէմքերու իրարու հետ ձու-
լումը կը պատրաստովի սովորաբար մին միւ-
սին որդին կամ դուստրը հոչակելով: Միեւնոյն
յառաջատութենէ անցած է նաեւ Մարդուկ Բա-
բելոնի աստուածը, որ յետոյ Սեմական գերագոյն
աստուածոյն Բէլ հետ միացաւ: Թագլաթ-բաղ-
սար Ա. զայն տակաւին կ'անուանէ “Բէլ որդի
Բէլ այսինքն յառաջուան Բէլին”: Ի հարկէ
անդրադարձ միտքն ալ այս կէտին մէջ որոշ
գեր մը իսաղացած է, սակայն աւելի դիցաբանող
երեւակայութիւնն է, որ զինքը շրջապատող դի-
ցաբանական բազմապիսի երեւոյթները կը ջանայ-
պատճառական օղակներու շլթայի մը վերածե-
լու, անով կրօնական-աշխարհայիցական դիւրը-
բունելի միութեան մը գալու համար: Մեր
ինդրոյն մէջ յառաջատութիւնը դիւրընցած է
մասնաւորապէս անով որ ասուրա-բարելական
ըմբունման համաձայն թագաւորները՝ ուրեմն
նաեւ Շամիրամ իրեւ թագուհի, աստուա-
ծազգի են եւ սերած են մայր դիցուհիէն ։
Իշտարէն: Բազմաթիւ արձանագրութիւններու
մէջ թագաւորները յայտնապէս, պատգամ կ'ար-
ձակեն թէ ծծած ըլլան Նին Արսադի կամթը², որ
ինչպէս յայտնի է, Խշտարի ուրիշ մէկ անունն է:
Անոր համար ալ ասուրա-բարելական թագաւոր-
ները տեսանելի աստուածներ էին կարծես, օժ-
տուած կ'ենաց եւ մահուն բացարձակ իշխա-
նութեամբ. օրէնքը՝ իրենց կամքն էր եւ կոյր
հնազանդութիւնը՝ թագաւորական գերագոյն
պատգամ:

Մտադրութեան արժամի անձնաւորութիւնը, որ լսու առաջպելին Ծամփ-բամի առաջին ամուսինն էր: Ոնքսի Նախնական ձեւն էր Ռաննէս, որ կը համապատասխանէ իւասումբական-բարելական ամենահին աստոծըն: Էաւ ջրոյ Աստուած էր, ինչպէս Նաեւ Խշդար-Ծամփրամ, անոր համար ալ ձկնն կերպարանիով

կը ներկայացուէր: Ի՞քն էր իմաստութեան եւ
արուեստներու աստուածը, ինչպէս մարդկան
զգօնութիւն եւ արլարութիւն սորվեցընողը:
Ահա ասկից է, որ Էա իր երբեմնի բարձր
դիւրը կորսնցնելով հանդերձ առասպելական
Նիսով Խորհրդական կ'ըլլայ եւ Շամիրամի աշ-
ամուսինը: Շամիրամի պատճառաւ Նիսով եւ
Ոնչեփ միջեւ եղած սիրոյ պայքարին շատ նման
է Գիւգէս Լիւդացիներու թագաւորին մասին
պատմուածը: Ըստ Հերոդոտոսի (I. 8) Գիւգէս կը
համոզեն, որ Լիւդացիներու Կանդաւլէս թա-
գաւորին կինը ծածուկէն զննէ. Գիւգէս ակամայ
կը հնազանդի, բայց թագուհին զինքը տեսնելով
կ'որոշէ վրէժն առնուլ. կամ թագաւորը կը
սպանես, կ'ըսէ, եւ ինծի հետ կ'ամուսնանաս
եւ կամ ես զքեզ կը սպաննեմ: Գիւգէս առա-
ջինը յանձն կ'առնու եւ կ'ըլլայ թագաւորական
ցեղի մը Նախահայրը: Աւելի պայծառ է ուրիշ
տարբերակ մը, որուն համաձայն Գիւգէս սպան-
նելով Լիւդացիներուն Սոդիատուս թագաւորը,
կնութեան կ'առնու անոր հարսնացուն: Իսկ ըստ
Պղատոնի¹ Գիւգէս հովիւը շատ մը արկածախն-
դրութիւններէ յետոյ կը շահի թագուհին սէրը
եւ թագաւորը կը սպաննէ: Արդէն իսկ ուրիշ
աղքեւրներու նայելով² Շամիրամ ալ նենգու-
թեամբ կը սպաննէ Նիսով եւ ուրիշ շատ մը
սիրականներ³, իբրեւ հաւատարիմ յաջորդ
Խշդարի, որ իրաւամբ ապերախտ դիցուհի
կ'առնուանուի:

Սինչեւ հիմայ ըսուածներէն կը տեսնուի, որ
ըստ ինքեան աւելի պատմականն է դիցաբանակա-
նին հետ ձուլուողը եւ ոչ թէ հակառակէն. հե-
տեւաբար մեր ինդրյան գալով՝ դիցաբանական Իշ-
գարն է, որ Շամիրամի կեանդէն պատմական գծեր
կը ստանայ իր նկարագրին վրայ, եւ ասոնցմէ մէկն
ալ՝ ինչպէս Կ'ենթ սղրուի՝ Շամիրամ անունն է:
Վասն զի՞ աստուածականին բարձրացողը եւ
անոր հետ ձուլուողը Շամիրամ է եւ ոչ թէ
Խշդար: Աման երեւոյթներ ուրիշ աղգերու քով
ալ կը նշմարենք: Հոս հրապարակաւ շնորհա-
կալութիւնս կը յայտնեմ Վիեննական Համալ-
սարանի ուսուցիչ Պ.ոկտ. Բլայ Շլեյխերի, որ
հաճիցաւ ինծի արամագրել իր վրական աղըիւր-
ներէ քաղած առասպելներու ճոխ հաւաքա-
ծուն, որոնցմէ յայտնի կը տեսնուի, որ Արաց
Թամարա նշանաւոր թագուհին ալ ժողո-

¹ Politeia II, 359.

² Nicol. Damasc. Fragmenta H. Gr. III, 343. —

Aelian (Plin. n. b. 35, 10):

3 OLZ. 1910, 49 345

Վանդակ. 2 հ) 1920. էջ 233-235:

OLZ. 1908, 234.

վերդական զբոյցներու մէջ կը նոյնացուի հեթանոսական դիցուհւոյ մը հետ, որուն տեսագծերէն (Motiv) դատելով՝ զալմանալի է, որ դրեթէ տարրերութիւն չունի իշդարէն։ Այսպէս թերեք գտնուող թամարա ըսուած դղեակին մասին աւանդութեան մը մէջ¹ կը պատմուի, որ հօն թամարա կը սիրահարուի երիտասարդի մը, զոր սակայն յաջորդ օրն արդէն կը սպաննէ։ Ուրիշ տարրերակի մը համաձայն թամարա գորի բերգը շնուիւ միջոցին կը սպաննէ նրատասարդի մը, որ զինքը կը սիրէր²։ Թամարա ալ կը շնէ քաղաքներ, կամո բջներ, դղեակներ եւ վանքեր։ Աւելի հետաքրքրական է սվանական բանաստեղծութիւն մը³, ուր թամարա կը նկարագրուի իրբեւ ձիու վրայ նստած ճամբորդ մը, որուն հանդիպող կ'ըսէ թէ ուր է քողդ, ուր է կօշիկդ, ուր զգեստներդ։ Իշդար ալ Տամմուզ աշատելու համար սանդարամետ երթալու միջոցին ամէն նոր հանդիպած կայանին զգեստ մը պիտի հանէր, այնպէս որ սանդարամետի դիցուհւոյն առջեւ կ'ելլէ բոլորովին մերկ։ Քողը մասնաւորապէս առանձին նշանակութիւն մ'ունի իշդարի համար, որ շատ անդամ կը ներկայացուի քողարկուած վիճակի մէջ⁴, եւ իրբեւ այսպիսի ալ մէջ յարգանք կը վայելէր։ Մանաւանդ թէ շատ տեղեր զինքը առանց քողի տեսնողը, կը մեռնէր ըստ ժողովրդեան հաւատքին։ Շատ հաւանական է թէ այս քողաւոր իշդարն էր, զըր Տուշրատա հիւանդ Ամենովիիս Գ. ին զրկեց զինքը առողջացրնելու համար⁵։ Թէ պատմական անձնաւորութիւն մը ժամանակի ընթացքին կրնայ դիցարանականի մը հետ շփոթուիլ, կը տեսնուի նաեւ արարական զրոյցէ մը, որուն մէջ Պալմիրական Զենորիա թագուհին յայանապէս նոյնացուած է իշդար-Համիրամի հետ⁶։ Արդեզ չէ կարելի նշնը ըսել նաեւ մեր Սաթենիկի մասին։ Չեմ համարձակիր հաստատելու, սակայն կը միտիմ մակարերելու դրդուած ինքնին իսկ անուան կազմութենէն եւ պատմութենէն։

(Ըստ Հայութի)

ԴԱԿ. Հ. Ա. ՄԱՑԻԿԵԱՆ

¹ Khachanow, Պատմ. Արական մատենագրութեան (ռուս.), էջ 61—63։

² Sbornik materialow Kavkaskaja Tiflis, X, 1. էջ 95—96. XXXV, 1, 185—186 էն։

³ DAO 10. Die verschleierte Göttin v. Tell'Halaf (Dr. M. v. Oppenheim).

⁴ Kundtzon, Tel-Amarnabriefe Nr. 6, Taf. 23.

⁵ Winckler, Himmels- und Weltenbild der Babylonier als Grundlage der Weltanschauung und Mythologie aller Völker. Leipzig 1903, էջ 47.

ՀԱՅՈՅ ՅԵՏՎԱՔԱՌՈՅՆԴՐԵԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵՆԵՆ ՀԵՏՎԱԿՈՏՈՐՆԵՐ ԱՆԱՆՈՒՆԻ ՔՈՎ

(Ըստ Հայութի)

Դ.

Դառնանք նորէն Անանունի աւանդութեան։ Խնդրոյ նիւթ հատուածին մէջ Զարեհին յաջորդող երկու անուններուն — Արմոգ եւ Սարհանգ — վաւերականութեան չնկ կրնարերաջնարել։ Սարհանգ անուան ուրիշ ուրեք կը հանդիպինք, եւ Պրոֆ. Գ. Խալաթեանցի համեմատ՝ ասի պարսկերէն վերադիր մըն է։ Մարտաքա Մձուրնացի. էջ 57)։ Բայց գուցէ Սարհանգ եւ Վահանգն անուններուն երեւութեական նմանութենէն թելադրուելով մացուցեր է Խորենացին Վահագնի արարուածը Երուանդեան Տիգրանէ յետոյ։ Արմոգ անուան ալ կը հանդիպինք մէկ անգամ միայն, Խորենացւյ քով, Վահանգի յաջորդներուն շարքին մէջ եւ այս ուղղակի Անանունի այս հատուածէն ընդորինակեալ է։

Սակայն Շաւաշ կամ Շաւարշ անունն այսպէս չէ։ Անի հին պարսկերէն անուն մըն է, զոր Յոնները Քսելրըսէս կը տառադարձէին¹, Խորենացին Շաւարշ մը կուտայ Անուշաւանէն մինչեւ Սկայորդի յաջորդող՝ Ասորեստանեաց հարկատու հայ իշխանապետաց ցանկին մէջ։ (Պատմ. Ա. ԺԹ. էջ 95), Մարգուարտ արդէն ցուցուցած է որ Շաւարշս Արշամաշատի թագաւոր Քսելրքսէն է², և Ք. շաբթ 218—208 ին իշխան, որ Անտիոքոս Մեծի քոյրն Անտիոքիս իրեն կին առաւ եւ իր կնոջ դաւաճանութեամբ սպանուեցաւ³։ Մենք հաւանական կը գտնենք կարծել թէ հռչակաւոր Արտազ դաշտը իր Շաւարշան անունը, ինչպէս նաեւ Ս. Սանդուխտի վկայարանութեան մէջ յիշուած Շաւ-

¹ Դարեհէ Աշտամապեանի որդւոյն ու յաջորդին անունն է Աքեմենեան բեւեռապիր արձանագրութեանց համեմատ Խալաթեան, զոր Երրոյեցելք Ախուլ-Էրու տառադառնեցեր են, իսկ Յոննք՝ Քուրուտուն Միեւնայն հին պարսկերէն ձեւէն ածանցուած է Հայերէն Շաւարշ անուանը, Հմիմա, աւեստ. Ախուլ-Էրուն, նարսկ. Ախուլ-Էրու, Սկամաւանց, Marquart, Erānshahr, S. 177, Anm. 3; Justi, Iran. Namen b. art. Syāwaršān Խալաթեանց, Մարտիս, էջ 57։

² Unters. zur Gesch. von Erann, I, 39—42.

³ Polybius VIII, 25, 1; Johan. Antioch. bei Müller Fragm. IV, 557b. Այս Շաւարշ թագաւորէն դրահման մացած են իր պատկերով. Blau, Zeitschr. für Num. VII (1880), 33, 39; Visconti II, 332; Langlois, Numism. pl. I, 6, 7; Babelon CXCIV, 212, pl. XXIX, 6, 7.